

ДУБЛЕТНИТЕ ЛИЧНИ ВИНТЕЛНИ И ДАТЕЛНИ ФОРМИ МЕН И МЕНЕ, ТЕБ И ТЕБЕ СПОРЕД ЕЗИКОВИЯ УСЕТ НА СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРИ

Калина Шолева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

DOUBLET PERSONAL ACCUSATIVE AND DATIVE PRONOUN FORMS *MEN* AND *MENE*, *TEB* AND *TEBE* ACCORDING TO LINGUISTIC SENSE OF MODERN BULGARIANS

Kalina Sholeva
St. Kliment Ohridski University of Sofia

This paper investigates the use of doublet full pronouns *men* and *mene* (1st person singular accusative/dative) and *teb* and *tebe* (2nd person singular accusative/dative). It aims to determine how the preferences of contemporary Bulgarian speakers are influenced by the context of communication, whether formal or informal.

The hypothesis suggests that the shortened forms (*men* and *teb*) are predominantly used in official settings, while the longer forms (*mene* and *tebe*) are preferred in informal situations. The study employed an anonymous online survey to assess participants' choices between the two forms across various contexts.

Results indicate that preferences are context-dependent: short forms align with literary language, while long forms convey informality. Additionally, the usage of long forms increases in emotionally charged or negative statements. A qualitative analysis of responses highlights the need for further exploration of factors affecting pronoun selection, including euphony, intonation, and pronoun positioning.

Keywords: personal pronouns, doublet forms, Bulgarian, contextual preference, communication styles

1. Въведение

Според „Официалния правописен речник на българския език“ дългите винителни форми на личното местоимение за 1 л., ед.ч. *мене* и *мен* са дублетни (ОПРБЕ/ОПРВЕ 2012: 372) и следователно могат да бъдат употребявани наравно в различни езикови ситуации, да се използват както в книжовната реч, така и в неофициалната, и са взаимозаме-

няеми. Същото важи и за дългата винителна форма на личното местоимение за 2 л., ед.ч. – формите *тебе* и *теб*. Тази дублетност предизвиква интерес, насочен към проверка на конкуренцията между формите в реалната комуникация.

Обект на изследването са посочените лични местоимения, а целта е да бъде проследена конкуренцията между формите с *-е* и без *-е* в различни речеве ситуации. Друг аспект на изследването е да бъде установено дали носителите на българския език имат предпочитания към определена дублетна форма в зависимост от речевата ситуация и дали наличието на предлог пред местоимението оказва влияние върху избора.

Хипотезата е, че по-късите форми *мен* и *теб* ще преобладават, тъй като според предварителни наблюдения повечето езикови носители ги смятат за книжовни, докато по-дългите се оценяват като стилистично маркирани. Предположението е, че в примери от изказвания, произведени в неофициална речева ситуация, ще бъдат предпочетени *мене* и *тебе*, а в официална – *мен* и *теб*. Оценката за стилистичния оттенък на формите *мене* и *тебе* и мнението, че формите *мен* и *теб* са книжовни и се предпочитат, се базират на впечатления от разговори с представители на младото поколение (ученици и студенти).

Задачите, които си поставя изследването, са следните: да се проследи дали съвременните българи избират определени дублетни форми в зависимост от речевата ситуация – официална и неофициална, както и да се установи какво е мнението на респондентите за условията, от които зависи изборът им. Характерна особеност за официалната комуникация е наличието на „стремеж за придържане към такова речево поведение, което говорещият смята, че отговаря на представите му за правилното в езика“ (Алексова/Aleksova 2022: 16). Такава комуникация може да има при общуване в официална обстановка, при обръщение към по-висшестоящ, хора в служебни отношения и др. Неофициалната речева ситуация е свободна, допуска отклоняване от езиковите норми и обикновено се осъществява между приятели, членове на семейството, близки, колеги в непринудена обстановка и др.

В това проучване не се прокарва разлика между устна и писмена реч, но тъй като то се базира на писмена анкета, може да се заключи, че резултатите се отнасят по-скоро за писмената реч. Също така трябва да се отбележи, че вниманието на респондентите е повишено при възприемане и продукция на писмена реч. За постигане на набеязаните задачи беше проведена онлайн анонимна непредставителна анкета, резултатите от която са изложени и анализирани в настоящия текст.

1.1. Мене – мен, тебе – теб в историята на езика и в научната литература

В старобългарския език пълните дателни *мънѣ, тебѣ* се различават от винителните *мене, тебе* само по ятовата си гласна (Мирчев/Mirchev 2000: 74). Тъй като съвременната българска графика не включва буква за гласната, която вече не е част от фонетичната система на езика, винителните и дателните форми съвпадат и в устната, и в писмената си форма. Различие има при кратките форми (*ме, те – ми, ти*), а вместо пълните дателни днес се използват винителните *мене/мен, тебе/теб* с предлога *на*.

Преди да се съсредоточим върху анализа на резултатите от проведената анкета, ще бъдат направени няколко уточнения за използваната терминология, така че да бъде избегнато объркването при означаване на *ме, те, ми, ти*, от една страна, и *мене/мен, тебе/теб*, от друга.

И. Куцаров разделя винителните форми на „пълни варианти“ и „кратки варианти“ и като пълни определя както *мен, теб*, така и *мене, тебе* (Куцаров/Kutsarov 2007: 575 – 576), без да предлага отделно название за *мен* и *теб*. В „Грамматика на българския книжовен език“ формите *мен* и *теб* са наречени „скъсени“ (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 193). Това е единственият източник, в който се прокарва терминологично разграничение между интересуващите ни дублети.

Формите *мен* и *теб* са включени от И. Куцаров както в парадигмата на винителния падеж, така и в тази на дателния (Куцаров/Kutsarov 2007: 89) наравно с *мене* и *тебе*. В таблично представената парадигма на личните местоимения Р. Ницолова посочва само формите *мене* и *тебе*, а по-нататък споменава, че „*мен, теб* са съкратени варианти на формите *мене, тебе* и се употребяват в художествения стил на книжовния език (най-често в поезията) и в разговорната реч, където *мен* и *теб* са напълно равностойни варианти на *мене* и *тебе*“ (Ницолова/Nitsolova 1986: 35). В „Българска граматика. Морфология“ авторката прави същата констатация (Ницолова/Nitsolova 2008: 146 – 147). Подобно наблюдение се открива и у И. Куцаров: „В разговора и в мерената реч се употребяват и съкратени форми на някои лични местоимения, напр. *мен* вместо *мене, теб* вместо *тебе*“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 89). Според П. Пашов *теб* и *мен* „са фонетични варианти на съответните местоименни форми“ (Пашов/Pashov 1999: 101), откъдето може да се заключи, че той също смята *мене* и *тебе* за основни. В „Грамматика на съвременния български книжовен език“ *мене, мен* и *тебе, теб* са представени равностойно при винителния падеж, но при дателния са посочени само *мене* и *тебе* (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 191). Следователно формите

мене и *тебе* могат да функционират като форми както за дателен, така и за винителен падеж, а *мен* и *теб* – само като скъсени винителни.

От написаното дотук може да се заключи, че в литературата липсват рестриктивни указания за употребата на дублетните форми, а са споменати само частни наблюдения и препоръки.

2. Представяне и анализ на данните от проведената анкета

За постигане на целите на проучването е използван методът на отзовалите се, които попълват анонимна анкета, създадена с помощта на Google forms. Линк към анкетата е изпратен в различни социални мрежи, като периодът на разпространение е от 29.02.2024 г. до 17.04.2024 г. Групата на респондентите, която наброява 258 души, е непредставителна.

Първата част на анкетата съдържа 21 предварително селектирани изречения, в които попълващите я могат да избират между *мен*, *мене* или *теб*, *тебе*. Осем от изреченията се асоциират с официална, а 13 – с неофициална ситуация на общуване. За да бъде по-пълноценно изследването и да бъде възможно проследяването и на двете местоимения в двата контекста, са подбрани 4 изречения с *мен*, *мене* за официална, 6 с *мен*, *мене* за неофициална, 4 с *теб*, *тебе* за официална и 7 с *теб*, *тебе* за неофициална речева ситуация. Включени са както изречения със, така и изречения без предлог пред местоименната форма, за да се проследи дали наличието му оказва влияние върху избора на респондентите. В края на първата част от анкетата респондентите са помолени да оставят, ако имат, коментар и са призовани да споделят дали според тях една от двете форми не е по-подходяща като цяло и ако да – защо. На тази молба са откликнали 48,45% от респондентите. Техните мнения ще коментираме по-нататък.

Втората част на анкетното проучване цели да събере демографски данни за пол, месторождение, възраст, образование и специалност.

Анкетираните са представители на 43 населени места в България. Резултатите показват, че от попълнителите 58,52% са от град София, 5,82% от Ловеч, 5,04% от Варна, по 2,33% от Пловдив, Враца и Плевен, а останалите 23,63% са от 37 други населени места в страната.

Има представители на всички възрастови групи, като 59,70% са на възраст от 20 до 30 г., 13,18% от 41 до 50 г., 10,46% са до 19-годишна възраст, 7,36% са от 31 до 40 г., 4,65% от 51 до 60 г., 2,72% от 61 до 70 г. и 1,93% са над 70-годишна възраст.

От попълнителите въпросника 65,11% са жени, 33,33% мъже и 1,56% са посочили „друго“.

Образованието на 34,88% е висше, 53,87% учат в университет, 5,82% са ученици и 5,43% са със средно образование.

Повече от половината анкетирани – 68,99%, са с нефилологическа специалност, 24,03% с филологическа (завършена или в процес на обучение), а 6,98% са посочили, че са ученици.

2.1. Изречения от официална речева ситуация

С цел по-нагледно излагане на резултатите от проведената анкета, изреченията са разделени условно в две таблици – за официална и неофициална речева ситуация. Изреченията в таблиците са номерирани спрямо реда, в който се появяват в анкетата. Целенасочено въпросите не са подредени нито първо за *мен/мене*, нито *теб/тебе*, нито спрямо речевата ситуация, за да не се влияят респондентите.

Таблица 1. Изречения от анкетата за официална речева ситуация

		мен/теб	мене/тебе
1	За мен/мене беше чест да се запозная с Вас, директоре. ⁵	96,9%	3,1%
6	Много време мина, мен/мене ако питате.	82,9%	17,1%
9	Иванова, от фирмата сме изключително доволни от теб/тебе.	88,8%	11,2%
10	Как все на теб/тебе ти се случват тези неща, д-р Петрова!	72,1%	27,9%
11	Моля, изпратете своята обратна връзка дали сте доволен от мен/мене и съвместната ни работа заедно.	96,1%	3,9%
15	Синът Ви излезе без мен/мене и не нося отговорност за него.	92,6%	7,4%
17	В този труден момент имахме голяма нужда от теб/тебе и благодарим, че се отзова!	92,2%	7,8%
19	Имаме спешна нужда от теб/тебе и затова звъним в този късен час.	91,5%	8,5%

В първото изречение, *За мен/мене беше чест да се запозная с Вас, директоре*, 96,9% са избрали скъсената форма *мен*, докато едва 3,1% са отбелязали *мене*. В голяма част от коментарите е отбелязано, че кратките форми са предпочитани в официален разговор и са смятани за „по-правилни“, което обяснява високия процент на предпочелите *мен*

⁵ Въпросите от анкетата са публикувани в оригинал, т.е. без редакторска намеса (бел. на ред.).

пред *мене*. Това вероятно е основният мотив, от който се ръководят респондентите при избора си на форма и нататък в анкетата.

Общо 82,9% са предпочели скъсената форма в шестото изречение (*Много време мина, мен/мене ако питате*). Предвид повтарящото се в част от коментарите твърдение, че при отсъствие на предлог се предпочитат *мен* и *теб*, този резултат също намира обяснение.

За официалния характер на деветото изречение (*Иванова, от фирмата сме изключително доволни от теб/тебе*) свидетелства употребата на фамилно име като обръщение. Някои коментирали са отбелязали, че в официално-делови ситуации биха предпочели „формите без „е“, защото „звучат по-официално“, а също и че „в обръщение към по-висшестоящ или в официален разговор „мене“ не би било подходящо“.

Десетият (*Как все на теб/тебе ти се случват тези неща, д-р Петрова!*), единадесетият (*Моля, изпратете своята обратна връзка дали сте доволен от мен/мене и съвместната ни работа заедно*) и петнадесетият (*Синът Ви излезе без мен/мене и не нося отговорност за него*) пример съдържат винителни форми в комбинация с предлог. Няколко души са отбелязали, че не смятат за правилно в официална ситуация да се използва *ти* и че такъв тип обръщение към доктор е проява на неучтивост, макар че подобни конструкции се срещат както в разговорната, така и в официалната реч. От респондентите само 72,1% са предпочели *теб*, което вероятно се дължи на колебанието в оценката за вида на ситуацията – официална или неофициална. В единадесетия и петнадесетия пример винителната формата е за 1 л., което може би обяснява високия процент на предпочелите *мен* – 96,1% и 92,6%. Може да се направи изводът, че при официална езикова ситуация, когато формата е за 1 л., ед. ч., респондентите са по-склонни да предпочетат „скъсената“ форма, която по тяхно мнение ги характеризира като хора, познаващи книжовната норма.

В седемнадесетото (*В този труден момент имахме голяма нужда от теб/тебе и благодарим, че се отзова*) и деветнадесетото (*Имаме спешна нужда от теб/тебе и затова звъним в този късен час*) изречение е подчертано, че говорещият се нуждае от човека, на когото звъни, и отношението към него е почитателно. Като се има предвид сходният семантичен оттенък в изреченията, сходството и в резултатите е обяснимо – в първия случай едва 7,8% са предпочели *тебе*, а във втория – 8,5%. Това са и две от седемте изречения, при които над 90% от респондентите са предпочели скъсената форма.

Интерес предизвиква следният коментар: „В изречения с възходяща интонация предпочитам дългата форма, като по-благозвучна. Съответно, в изречения с низходяща интонация използвам кратката форма“. Такова мнение се открива в отговорите на още няколко анкетираните, което навежда на мисълта, че е необходимо допълнително да се изследва употребата на дублетите в устна реч, където се намесват допълнителни фактори.

2.2. Изречения от неофициална речева ситуация

В тази част от изследването ще бъде коментиран изборът на дублетна форма в изречения, които се асоциират с неофициалното общуване (вж. Таблица 2).

Таблица 2. Изречения от анкетата за неофициална речева ситуация

	Номер на въпроса в анкетата	мен/теб	мене/тебе
2	Аз съм чел много книги! Ти не ми обяснявай точно на мен/мене.	56,2%	43,8%
3	За толкова години не успях да се разочаровам от теб/тебе.	84,9%	15,1%
4	На мен/мене ми се иска да пътувам повече.	86,0%	14,0%
5	Мислех, че сме приятели, и такова поведение не съм очаквал от теб/тебе.	75,2%	24,8%
7	Махни се от мен/мене!	83,3%	16,7%
8	Измислил съм ти изненада, но за целта трябва да дойдеш с мен/мене.	94,6%	5,4%
12	Вчера чух, че някой е питал за теб/тебе, и реших да те предупредя.	79,8%	20,2%
13	И когато ме види с друга, отново ще се влюби в мен/мене.	91,1%	8,9%
14	Господ да ти е на помощ на теб/тебе, ако пак ме доближиш!	57,8%	42,2%
16	Братле, ти мен/мене уважаваш ли ме?	55,0%	45,0%
18	Аз отдавна съм разбрал, че от теб/тебе нищо хубаво не може да се очаква.	75,6%	24,4%
20	Обичам те и изгарям от любов по теб/тебе, моя любима!	83,3%	16,7%
21	Няма друг като теб/тебе, затова те избрах.	79,1%	20,9%

Второто (*Аз съм чел много книги! Ти не ми обяснявай точно на мен/мене*) и особено четиринадесетото (*Господ да ти е на помощ на*

теб/тебе, ако пак ме доближиш!) и шестнадесетото (*Братле, ти мен/мене уважаваш ли ме?*) изречение са примери за силно открито неофициална езикова ситуация. При тях групата на респондентите се разделя в почти равно процентно съотношение при избора на дублет. Глаголът от втория пример е в императив, което го снижава по критерий официалност. Едва 56,2% са избрали *мен*, което е в отчетлив контраст с много по-високия процент на избраните скъсените форми при останалите 18 изречения. За втория пример е специфично също пренебрежителното отношение към слушателя и съмнението в неговите компетенции. В четиринадесетото изречение тонът на говорещия е заплашителен, а процентът на предпочелите скъсената форма е относително нисък – 57,8%. Шестнадесетото изречение само по себе си представлява силно разговорно маркирано, анекдотично формулно изказване. Само 55% са предпочели скъсената форма.

Резултатите дотук подкрепят извода, че колкото по-силно е изразен негативният (и неофициален) характер на изказването, толкова по-вероятно е респондентът да предпочете *мене* или *тебе*. Трябва да се отбележи, че обща черта за трите коментирани изречения е удвояването на местоимението. Дали между това явление и избора на дублет съществува корелация, е въпрос, който се нуждае от допълнително проучване.

При третия въпрос (*За толкова години не успях да се разочаровам от теб/тебе*) скъсената форма доминира с 84,9%, макар и да е налице неофициална ситуация. Любопитни са няколко коментара, които отбелязват влияние в зависимост от наличието на предлог, начален звук на следващата дума (еуфоничен критерий) и позиция на местоимението. Един от респондентите отбелязва, че по негови наблюдения *мене/тебе* се използват, когато са предшествани от предлога *от*, и че той самият предпочита този тип форми, когато са в края на изречението. Подобни самонаблюдения се срещат при още няколко отговори.

Друг респондент отбелязва, че *мене* и *тебе* „звучат и по-поетично, като по този начин красят езика“ и затова ги предпочита, но разбира защо в по-официална ситуация са предпочитани по-късите форми: „е-то в края на пълните форми сякаш смекчава думата и нейното изричане“. Няколко респонденти споменават, че за тях по-дългата форма е „архаична“ и затова при бързо говорене, а и като цяло в „някои изречения звучат много неестествено“. Среща се и мнението, че в художествени текстове, в частност в поезията, се наблюдават повече *мене* и *тебе* форми, което е в разрез с наблюдението, изложено в академичната граматика: „скъсените форми *теб* и *мен* [...] се използват предимно в ме-

рена реч по метрични съображения“ (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 193). Дискутираната тук група коментари показва, че еуфоничният критерий също оказва влияние при избора на дублетна форма.

При четвъртото (*На мен/мене ми се иска да пътувам повече*) и петото изречение (*Мислех, че сме приятели, и такова поведение не съм очаквал от теб/тебе*) 86% и 75,2% са предпочели скъсената форма.

Изненадващ е ниският резултат на предпочелите *мене* (16,7%) в седмото изречение (*Махни се от мен/мене!*), което е с подчертан неофициален характер. Налице е силно негативно, грубо отношение към слушателя. Едно възможно обяснение може да се потърси в наличието на повелителна форма, което води респондентите до идеята за необходимостта от по-кратък, по-ударен изказ, което мотивира избора на *мен* вместо *мене*. Негативно отношение на говорещия към слушателя се наблюдава и в осемнадесетия въпрос (*Аз отдавна съм разбрал, че от теб/тебе нищо хубаво не може да се очаква*), при което предпочелите *тебе* са цели 24,4%. Може да се заключи, че при открояна негативна конотация на израза някои респонденти са склонни да предпочетат *мене* и *тебе*. Подобни, но по-високи резултати бяха наблюдавани и в четиринадесетия въпрос, който е сходен по емоционален заряд.

В осмото, позитивно като послание изречение (*Измислил съм ти изненада, но за целта трябва да дойдеш с мен/мене*) отново скъсените форми преобладават с впечатляващите 94,6%.

В дванадесетото изречение (*Вчера чух, че някой е питал за теб/тебе и реших да те предупредя*) има предлог *за*, а 20,2% са предпочели *тебе*.

Тринадесетият (*И когато ме види с друга, отново ще се влюби в мен/мене*), двадесетият (*Обичам те и изгарям от любов по теб/тебе, моя любима!*) и двадесет и първият (*Няма друг като теб/тебе, затова те избрах*) въпрос предполагат по-близки, неофициални отношения между говорещия и слушателя. При наличие на предлога *по* и двукратно употребено местоимение в двадесетия пример предпочелите подългата форма са само 16,7%, докато в двадесет и първия, където отново има двукратно употребено местоимение, са 20,9%. При тринадесетия пример само 8,9% са посочили *мене*, което навежда на мисълта, че трудно може да се потвърди строга закономерност между неофициалното общуване и избора на нескъсена форма. Не може и да се твърди, че двукратната употреба на местоимението има влияние, тъй като резултатите варират и респондентите най-вероятно са повлияни от други фактори. В двата случая, при които обектът на чувствата на говорещия е прекият му събеседник, този факт може и да оказва влияние върху

избора. Разликата между трите примера е малка, но не е незначителна, тъй като първият и вторият представляват възклицателни изказвания и следователно са по-емоционално наситени, което би могло да бъде предпоставка за по-масово предпочитане на *тебе*, но това допускане не се потвърждава. Третият пример пък си прилича с втория по емоционалния заряд и положителното отношение, което очевидно отново не може да е условие за избор на по-дългата пред „скъсената“ форма, защото е налична значителна разлика в отговорите.

3. Заключение

Резултатите от проведената анкета частично потвърждават хипотезата, че съществува зависимост при избора на формите от вида на речевата ситуация, като *мене* и *тебе* се асоциират с общуването в неофициална обстановка, тъй като според респондентите те притежават известна стилистична маркираност. Оказва се, че броят на предпочелите скъсените варианти *мен* и *теб* винаги е по-висок, но при емоционално или негативно натоварени изказвания делът на респондентите, избрали *мене* и *тебе* вместо *мен* и *теб*, се увеличава. Процентните съотношения при няколко въпроса показват отклонение от очертаната тенденция, което означава, че вероятно при избора на дублет са релевантни и други фактори освен противопоставянето по оста официално – неофициално.

Може да се предположи, че при попълването на анкетата голяма част от респондентите са се водили по-скоро от стремеж да покажат, че владеят правилата на българския правоговор, отколкото от желание в отговора си да се доближат максимално до начина, по който те биха използвали формата в дадения контекст. Този извод се налага въз основа на някои от коментарите, както и от разговори между автора на изследването и хора от обкръжението му.

В коментарите си анкетираните лица масово споделят мнение, че *мен* и *теб* са „правилните“ форми, но се регистрират твърдения, които поставят избора на форма в зависимост от други фактори като интонация, мястото на местоимението в изречението, благозвучност, отношението на говорещия към слушателя, фонетично обкръжение и др. Някои респонденти смятат, че при бърза и небрежна устна реч се наблюдава елизия на *-е*. Въпросът за факторите, които оказват влияние при избора на една от двете форми, несъмнено се нуждае от допълнителни изследвания, но направеното проучване показва ясната тенденция съкратените форми *мен* и *теб* да се асоциират с официалното и книжовното, а *мене* и *тебе* – с разговорното неофициално общуване.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексова/Aleksova 2022:** Алексова, К. Идеите на социолингвистиката в профилираното обучение по български език за XI и XII клас. // *Български език*, 2022, кн. 3, 13 – 29. [Aleksova, K. Ideite na sotsiolingvistikata v profiliranoto obuchenie po balgarski ezik za XI i XII klas. // *Balgarski ezik*, 2022, kn. 3, 13 – 29.]
- ГСБКЕ/GSBKE 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология.* Стоянов, С. и кол. София: Издателство на БАН, 1983. [*Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologiya.* Stoyanov, S. et al. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.]
- Куцаров/Kutsarov 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007. [Kutsarov, I. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.* Plovdiv: UI „Paisii Hilendarski“, 2007.]
- Мирчев/Mirchev 2000:** Мирчев, К. *Старобългарски език.* // Книги за Македония (74). <https://macedonia.kroraina.com/pdf/mirchev_starobylgarski.html>, 10.05.2024. [Mirchev, K. *Starobalgarski ezik.* // Macedonia kroraina (74). <https://macedonia.kroraina.com/pdf/mirchev_starobylgarski.html>, 10 May 2024.]
- Ницолова/Nitsolova 1986:** Ницолова, Р. *Българските местоимения.* София: Наука и изкуство, 1986. [Nitsolova, R. *Balgarskite mestoimeniya.* Sofia: Nauka i izkustvo, 1986.]
- Ницолова/Nitsolova 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008.]
- ОПРБЕ/OPRBE 2012:** *Официален правописен речник на българския език.* Мурдаров, В. и кол. София: Просвета, 2012. [*Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik.* Murdarov, V. et al. Sofia: Prosveta, 2012.]
- Пашов/Pashov 1999:** Пашов, П. *Българска граматика.* Пловдив: Хермес, 1999. [Pashov, P. *Balgarska gramatika.* Plovdiv: Hermes, 1999.]